

VERLATEN EN MISERABELE KINDEREN IN LEIDEN (1581-1593)

Hans Endhoven

Tijdens een zoektocht in het oudste Gerechtsdagboek van Leiden (1574-1587) werd ik getroffen door een opschrift 'verlaten kinderen'. De bijbehorende tekst was voor genealogen maar ook in sociaal opzicht dermate interessant dat ik besloot om er aantekeningen van te maken. Enkele maanden en een paar duizend pagina's verder was een rijke oogst het resultaat.

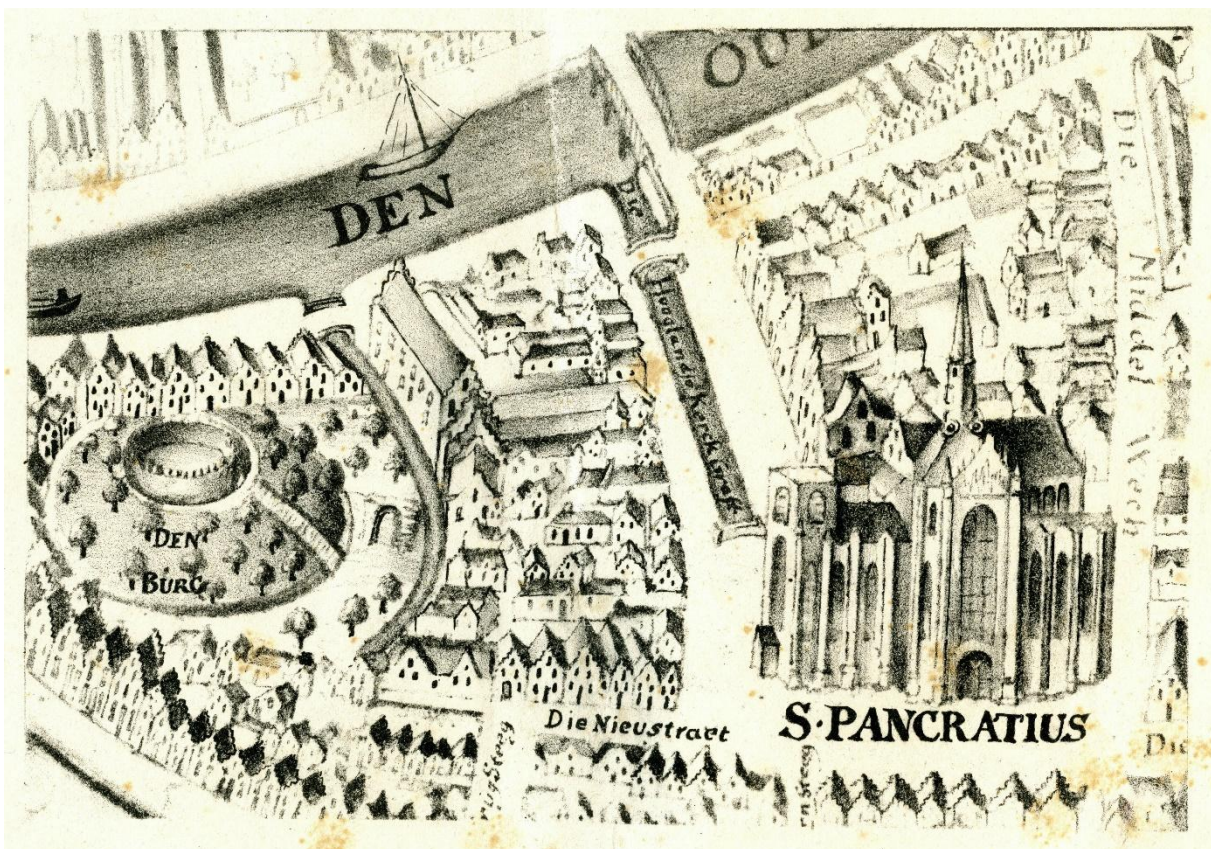
Over de periode 1581-1593 zijn meer dan zestig minidrama's gevonden met beschikkingen op rekesten over circa honderd jonge kinderen, verkerend onder erbarmelijke omstandigheden die elk voor zichzelf spreken. De focus ligt dus niet op ondersteuning van volwassenen en stadsweeskinderen. Het betreft voornamelijk wezen zonder een of beide ouders, zonder eigen middelen uit erfenissen, enz. Op een enkele uitzondering na hebben de kinderen helemaal geen familie in Leiden. In dat geval zijn het eigenlijk buitenlandse vluchtelingen. 'Topjaren' in deze categorie zijn 1583 en 1584 met negentien en tweeëntwintig kinderen. Jan van Hout, de bekende Leidse stadssecretaris, beschrijft de situaties vanaf 1581 in de registers onder verschillende benamingen zoals arm weeskind, verlaten kinderen, miserabele wezen, miserabele subsidie, enz. De rekesten staan vaak op naam van de verzoeker, wat de speurtocht eveneens niet gemakkelijker maakt.

Van Hout heeft enkele jaren eerder in 1577 in zijn zogenaamde 'Armenrapport' een complete reorganisatie van de armenzorg bepleit, resulterend in meer centralisatie van de verschillende Leidse instellingen en de financiële middelen. Met dit laatste heeft vooral de gereformeerde diaconie grote moeite. Van Hout neemt een duidelijk standpunt in. Niet de kerk maar de overheid is volgens hem uiteindelijk verantwoordelijk voor de armenzorg. Leiden wordt in dit opzicht de meest toonaangevende stad van Holland. Ook de positie van de wezen, zowel van poorters als van 'uytheemschen', komt in het rapport aan bod, evenals de bestrijding van de omvangrijke bedelarij. In het Leidse archief is een origineel exemplaar bewaard gebleven (SA II 5936). Het lijkt aannemelijk dat Van Hout degene is die dit onderwerp in de vergadering van het Gerecht regelmatig op de agenda plaatste. Zeker in de beginjaren zal hij de heren van het Gerecht ook in het kader van de 'verlaten kinderen' bij de beschikkingen geadviseerd hebben met het aanwijzen van de instelling en de verdeling van de kosten. In 1588-1589 treden de burgemeesters soms op als beslissers, maar dat lijkt een incident. Na 1592 verdwijnen de verlaten en miserabele kinderen van de agenda. Men zou kunnen zeggen dat het beleid vastligt en voor alle betrokken instanties duidelijk is. Het eerste register van de in 1598 begonnen reeks 'Wees- en armboeken' bevat blijkens een kort onderzoek geen besluiten aangaande verlaten kinderen (SA II 5938). Dat betekent allerm minst dat aan de situatie een einde is gekomen. In een andere bron zijn zowel voor als na 1581-1593 nog meerdere gevallen aangetroffen, namelijk het Inneemboek van weeskinderen en vondelingen in het archief van het H. Geest of Armen Wees-en Kinderhuis, afgekort HGW (0519 inv. 3385). Piet de Baar vond er enkele van de hieronder vermelde kinderen terug. Hartelijk dank voor deze aanvullingen en andere waardevolle opmerkingen.

Het is oorlogstijd, de stad kampt zelf nog met de naweeën van het beleg door de Spanjaarden maar wordt niettemin regelmatig opgezadeld met inkwartiering van soldaten en moet haar aandeel betalen aan de landelijke oorlogskas van prins Maurits. Ter hoogte van de huidige Bolwerkstraat verrijst in een groot bolwerk de nieuwe Hogewoerdspoort. Tussendoor wordt gewerkt aan modernisering van de oude binnenstad door het aanleggen van keienbestrating,

het uitdiepen van de grachten en de sloop van bouwvallige panden. Omdat ook de economie nog niet lekker loopt heeft men regelmatig gebrek aan geld. De bevolking van Leiden groeit explosief, van 12.000 in 1580 tot 22.000 in 1600. Die toename komt voornamelijk door Vlamingen uit het huidige België en Noord-Frankrijk die, door godsdiensttwisten en oorlogen met als gevolg economische malaise, naar het noorden vluchten om in Hollandse steden een nieuwe toekomst op te bouwen.

Wat hier bij toeval in de Gerechtsdagboeken is aangetroffen biedt een zeldzaam kijkje in de praktijk van de armenzorg en de opvang van wezen. Of in deze of een wat latere periode de 'Leidse praktijk' ook werd toegepast in andere Hollandse steden is een vraag die verder onderzoek behoeft. Levend in een eeuw met asielzoekerscentra, jeugdzorg en tal van landelijke, regionale en lokale instanties kan men alleen maar bewondering hebben voor de snelle, kordate en adequate wijze waarop het stadsbestuur deze urgente problematiek van veelal minderjarige vluchtelingen aanpakte en tot een oplossing bracht.

Tussen de Burcht van Leiden en de St. Pancraskerk tekende Hans Lieftrinck in 1578 een groot L-vormig gebouw, het gasthuis waar enkele jaren later de weeskinderen onderdak vonden. Jacob van Werven maakte in 1744 een kopie van deze stadkaart. ELO.

In de onderstaande beschrijvingen en resoluties wordt de uitvoering in handen gelegd van verschillende 'meesters', wat tot enige verwarring kan leiden. De stedelijke armenzorg was vanouds in handen van drie colleges van zogenaamde 'huiszitten'. Na de hervorming ontstaat daarnaast de gereformeerde diaconie. Door de centralisatie komen de armmeesters en diaconen inclusief de bijbehorende armenkassen onder een nieuwe bestuurlijke organisatie met aalmoezeniers, die rechtstreeks onder het Gerecht vallen. Zij krijgen ook het beheer over de opbrengst van stedelijke collectes. Voor de opvang van kinderen in het H. Geestweeshuis zijn de H. Geestmeesters verantwoordelijk, ook wel genaamd de meesters van de arme wezen

of weeshuismeesters. Ze dienen niet verward te worden met de weesmeesters, de bestuurders van de Leidse Weeskamer. De twee gasthuizen van St. Catharina of Katrijnen en Elisabeth of Vrou Lijsbeth, voorlopers van de latere ziekenhuizen, blijven nog buiten de nieuwe organisatie. Dat geldt aanvankelijk ook voor het Leprooshuis met haar leproosmeesters voor de melaatsenzorg, maar dat vormt vanaf 1593 op last van het Gerecht een unie met het Vrou Lijsbethgasthuis (SA II 46 fol. 275).

SA II 44, Gerechtsdagboek A fol. 131v. dd. 26-1-1581:

Pieter Hagen wolwever en **Betgen Willems** kinderen van Ypre. **Maritgen Tonis** een dochter van het voorbedde van Betgen oud negen of tien jaar, geboren van Ypre, en **Kaerl Hagen**, een knechtgen van Pieter en Betgen, oud drie jaar en geboren binnen deze stad [Leiden]. Besloten wordt dat het knechtgen in het weeshuis zal worden ontvangen. Wat het meysken betreft zal men informeren naar de vrienden en of er in Ypre een weeshuis is waar men zulke kinderen ontvangt. Ondertussen zal het meysken voor haar onderhoud worden toegevoegd 6 stuivers per week. N.B.: Beide ouders zijn kennelijk in Leiden overleden.

Idem fol. 147v. dd. 9-1-1582:

Schout, burgemeesters en Gerecht hebben de missive gezien van die van Dixmude van 27 december 1581 betreffende het jongste kind van **Jan Looten** en **Petronelle** zijn wijf, dat in Leiden geboren is en dus poorter, genaamd **Mayken**. Besloten wordt dat de wezen het kind zullen ontvangen. Die van Dixmude hebben aangegeven dat ze voor de door hen gehouden drie kinderen (!) hun deel willen van de opbrengst van de verkochte goederen. Begrepen is dat die goederen op last van de meesters van de wezen verkocht zijn door **Jacob Herwijn**, **Galen van Bemen** en **Kerstiaen Clemme**. Hen is belast de staat en inventaris over te leveren. De kosten voor het terugbrengen van de kinderen zullen hieruit worden voldaan. Van het overschot zullen de kosten worden afgetrokken en verder aan die van Dixmude verstrekt voor drie vierde en aan de meesters voor een vierde deel.

In de marge staat dat op 11 januari van Jacob Herwijn ontvangen is de rekening, gesteld in ponden parisys van 10 stuivers per pond, volgens welke na aftrek van de kosten nog 61 pond 4 stuivers parisys komt. Maar hieruit moet betaald worden de vrouw die het ene kindeken teruggebracht heeft. Herwijn mag daarover met haar handelen. Op ...[niet ingevuld] januari is de bode belast om Herwijn te kennen te geven de rest [van het geld] op het weeshuis te brengen. De weesmeesters zullen de drie vierde aan die van Dixmuyden overmaken.

N.B.: Op 14 juni 1582 heeft Herwijn, saaitreder [saaidrapier] op de St. Jacobsgracht, de predikant **Cornelis van Braeckel** naar blijkt ten onrechte belasterd, waarover veel rumoer is ontstaan. Hij wordt acht dagen opgesloten op water en brood en krijgt daarna de keuze tussen openbaar herroepen of verbanning uit Leiden en Rijnland. Op 28 juni heeft hij om vergiffenis gebeden. (Idem fol. 163v.)

Idem fol. 164v. dd. 21-6-1582:

Aefgen Albertsdr. [Eva Aelbrechtsdr. van Quackenbosch], weduwe van mr. **Gerrit** [Amelisz] **van Hogeveen**, heeft verzocht om het gezin van **Jan Fromont** nestelmaker, 'uytheemsche', die in de Jacob van der Doezensteeg woont met een **huisvrouw** en **vijf kleine kinderkens**, het oudste zes jaar en het jongste een half jaar oud, 'al zeer miserabel', een wekelijkse subsidie te geven. Het Gerecht besluit dat de huizittenmeesters er voor zullen zorgen dat genoemde personen van behoorlijke aalmoezen worden voorzien en dat ze bij gebrek daarvan niet zullen 'vergaen', gelijk ze naar hun geweten behoorlijk zullen vinden.

Idem fol. 181v. dd. 15-11-1582

Jacop de Kouwere van Nieuwkerk [Nieuwkerke] uit Vlaanderen heeft een betoog gehouden om in het weeshuis te ontvangen een **jong meysken** van vijf jaar, nagelaten door een **schamele weduwe** uit Nieuwkerk, die binnen Leiden is overleden. Het Gerecht verwijst hem naar de huiszittenmeesters, die daarin zullen voorzien naar behoren.

Idem fol. 198v. dd. 10-3-1583:

Jan Maertsz. kordewagencruyder verzoekt onderstand voor het onderhoud van twee vader- en moederloze kinderkens, genaamd **Jan Henricxz.** en **Trijn Henricxdr.**, nagelaten kinderen van een vrouwspersoon genaamd **Alijt Tonisdr.** . Zij was zekere dagen geleden met haar twee kinderkens in de stad gekomen en had Jan verzocht een of twee nachten om godswil bij hem te mogen slapen. Ze was zeer ziek geworden, naar het gasthuis gebracht en aldaar overleden. De kinderkens zeggen geboren te zijn 'vuyt theerschap te Hoy'[Hoei bij Luik] en hun vader genaamd **Henric van Koelen** zou omgegaan hebben met cramerie. Het Gerecht besluit uit medelijden aan Jan uit te keren voor een jaar mondkost, vuur, licht, bed en huisvesting 20 stuivers per week met ingang van heden, 12 stuivers uit te keren door de aalmoezeniers en 8 stuivers door het St. Katrijngasthuis. Het gasthuis zal de kinderkens ook voorzien van kleding, wollen, linnen en schoenen. Jan wordt gelast zeer zorgvuldig opzicht op de kinderkens te houden. Indien een of beide ondertussen komt te overlijden dan zal het onderhoud ophouden. De aalmoezeniers zullen hen op enige ambachten bestellen opdat ze in de vreze des heren worden opgetrokken, een eerlijk beroep leren en hen van de bedelstaf afwenden en afhouden. N.B.: Zie vervolg 15 maart 1584.

Idem fol. 198v. dd. 10-3-1583:

Het Gerecht heeft gezien de ellendige en deerlijke toestand van zeker weeskind genaamd **Maeyken de Zomere**, dat ongeveer twaalf jaar oud zou zijn, maar dat men geen zes jaar oud zou oordelen. Het heeft begrepen dat ze geboren was in de stad Ronse in Vlaanderen met als vader **Joos de Zomere** en moeder **Pierine Claessen**, die gevluht en in de overval van Ronse 'verlopen' zouden zijn. Het was in Leiden komen zwerven en had zich hier opgehouden, 'stroomsgewijze' gedwaald en ook enige nachten geslapen op de straten. Uit christelijk mededogen, niettegenstaande de regels en ordonnantie van het weeshuis die men niet wenst te krenken maar geheel gehandhaafd blijven, besluit het Gerecht dat het ellendige kind naar het weeshuis gebracht zal worden en daar opgevoed en behoorlijk onderhouden. Als ze weer tot enige kloekheid gekomen is zal ze ergens te werk gesteld worden om iets te leren.

Idem fol. 214 dd. 26-5-1583:

Miserable subsidie. Er zijn onkosten gemaakt voor het onderhoud van de **vier kinderen** van **Jacop Jansz.** van Westnieukerc in Vlaanderen geteeld bij **Jaeckemijntgen Engbrechtsdr.**, zijn huisvrouw. Ze hebben ongeveer drie weken ziek gelegen in het grote gasthuis en de moeder is daar 17 april overleden. Het Gerecht besluit de volgende kosten goed te keuren: **Jacop**, tien jaar, is bij **mr. Bouwen** chirurgijn onderhouden van 3 tot 24 mei à 18 stuivers per week. **Jacopmijntgen**, acht jaar, is twee weken à 15 stuivers per week onderhouden bij **Machtelinus Gorst** (?) en daarna van 17 tot 25 mei door **Jannetie Niclaes** bij de Vrouwenkerk ten huize van **Jan Doezen** à 18 stuivers per week. **Maeyken**, vijf jaar, is twee weken à 15 stuivers per week onderhouden bij een **Tanneken** op de Maren en sinds twee weken voor dezelfde prijs bij **Jan van Sheeren** in het Vrouwenkoorsteegje. En het **jongste kind**, oud een jaar, waarvan men de naam niet goed weet, is onderhouden bij **Sheeren** gedurende twee weken tot zijn sterfdag

toe à 20 stuivers per week. Alle kosten zullen worden gedragen voor een derde deel door de schamele wezen en voor twee derde door de aalmoezeniers.

Idem fol. 219 dd. 24-6-1583:

Claes Florisz. heeft een **schamel meysken, oud ongeveer elf jaar**, wezende een Vlaming en dat dagelijks op straat sliep, opgenomen en 'herberge' gegeven. Hij verzoekt subsidie van kleding en wekelijks onderhoud, zodat het van de bedelzak mag worden afgetrokken en bij zijn dochter het 'ambt' [ambacht] van buidelmaken kan leren. Het Gerecht geeft het verzoek in handen van de aalmoezeniers om daarin naar behoren te voorzien.

Idem fol. 219v. dd. 30-6-1583:

De burens van Marendorp bij de Vrouwenkerk verzoeken aan **Pieter Slabbinc** saaitwijnder, geboren te Belle, subsidie toe te voegen voor het onderhoud van **Claeysken**, dertien jaar, **Daneel**, tien jaar, **Jacques**, acht jaar, en **Claeyken**, vijf jaar oud, zijn zuster en broeders onmondige kinderen van Pieter Slabbinc van Belle bij **Maeyken Strubbers**, beiden onlangs in Leiden overleden. Hij is nu al zes weken met het onderhoud belast zonder dat hij hen kan onderhouden. Het Gerecht besluit dat de meesters van de arme wezen daarin zullen voorzien naar behoren.

Idem fol. 231v. dd. 8-9-1583:

Franchoys Massazia en **de weduwe van mr. Gerard van Hogeveen** verzoeken onderstand voor een **Jan Mulaert** uit Vlaanderen, die belast is met **drie kinderen**. Het Gerecht verwijst hen naar de aalmoezeniers.

Idem fol. 236 dd. 22-9-1583:

Jan Loten van Hontschoten verzoekt opname in het weeshuis van **een van de twee overgebleven kinderkens**, waarvan hij de ouders onlangs om godswil in huis heeft genomen en die overleden zijn. Het oudste is negen jaar en zal door de 'moy' [moeie, tante], die ook van klein vermogen is, worden onderhouden. Voor het jongste, vijf jaar oud, willen de huuszittenmeesters 3 stuivers per week betalen. Het Gerecht besluit advies te vragen aan de huuszittenmeesters.

N.B.: Jan Loten saaidrapier van Hondshoote (Frankrijk) is 23 maart 1583 poorter geworden van Leiden. Als doopsgezind zijnde heeft hij geen eed afgelegd of borg gesteld (Poorterboek D fol. 85).

Idem fol. 237v. dd. 6-10-1583:

Marijtgén Stevensdr., geboren te Leiden en wonende in de Zegersteeg, verzoekt ontlast te worden van het onderhoud van **Cunera Jansdr.**, drie jaar oud. Zij is het dochterken van **Jan Jansz. van Braeckel**, soldaat onder de wachters van de stad, geteeld bij een **Haesken**, de dochter van Cunera de bezemmaakster, voorwif [eerste vrouw] van Jan Jansz. Jan Jansz. heeft Marijtgén voornoemd getrouwd, maar is onlangs weggelopen, vrezende Justitie omdat hij elders een wijf had dat binnen Leiden was gekomen. Het Gerecht belast **Pieter Pieter Jorisz.** om de naaste vrienden van moederszijde aan te spreken, zoals **Buys** aan het eind van de Groenesteeg, **Willem van Geldermalsen** en **Jan Claesz. Roos**, of zij het kind met enige subsidie of anderszins niet willen aanvaarden. Zo niet dan zal het kind worden besteed in het weeshuis. Voorts besluit het Gerecht Marijtgén toe te voegen de bezoldiging van een maand tot het weglopen van Jan Jansz., omdat ze het kind gedurende die tijd op haar kosten heeft besteed en laten waarnemen, 4 gulden 10 stuivers. N.B.: Zie vervolg 13 oktober 1583 en 17 april 1586. Jan Jansz. van Braeckel, met als getuige een buurman, gaat 19 maart 1583 in ondertrouw met

Marijgten Stevensdr. van Leiden (NH Huwelijken Leiden/otr.). In het Inneemboek van het Weeshuis staat: Kuertgen Jansdr., Hans van Brakels dochter, out omtrent vier jaren, is in 't huys gecomen opten 17 october anno 83; de moeder hiete Haesgen Cornelisdochter (HGW 3385 scan 28).

Idem fol. 239 dd. 6-10-1583:

Wouter Meesz. coppedraaier en **Adriaen Dircxz. Tel** verzoeken onderhoud voor twee kinderkens waarvan de ouders onlangs in Willem Danielszoons slopsteegje [bij de Vliet] zijn overleden, oud negen en drie jaar, of hen in het weeshuis te onderhouden. Het Gerecht verwijst de verzoekers naar de weeshuismeesters. N.B.: Zie vervolg 13 oktober 1583. In het Inneemboek scan 28: **Lowijseken** ende **Catelintghen**, die kinderen van **Jaques Pouwels**, een zoon **Pieter Pouwels** ende moeder van de kinderen hiet **Franssijne Questroey**s ende die grotemoeder hiete **Antonine**, alle van Belle in West-Vlaenderen; zijn in dit huys gecomen opten 24 october 83.

Idem fol. 239v. dd. 13-10-1583:

Het Gerecht belast de meesters van de arme wezen het **kind** van **Jan Jansz. van Braeckel** en van twee 'pertien' Vlamingen voorlopig in het [wees]huis te nemen. Niettemin zullen ze vernemen of de kinderen geen vrienden of goederen hebben die het huis in het onderhoud te baat zouden mogen komen.

Idem fol. 244v. dd. 24-11-1583:

Vlaemsche arme wezen. Het Gerecht besluit dat **Machlijntgen** en **Zegerijntgen Taks**, kinderen van **Kaerl Tac**, in leven smid te Bulscamp in Vlaenderen, die vijf jaar geleden gestorven is, geteeld bij **Magdaleentgen Taks**, zijn huisvrouw, die onlangs hier in het gasthuis overleden is, in het weeshuis zullen worden aangenomen, opgevoed en geleerd [onderwezen] gelijk andere kinderen.

Idem fol. 251 dd. 22-12-1583:

Frederic Jansz. reder heeft verzocht om de H. Geestmeesters te gelasten aan te nemen een **Jacop Leup**, oud tussen acht en tien jaar, geboren omtrent Nieukercke bij Ypre, 'van ouders berooft zijnde', of het elders te onderhouden. Het Gerecht besluit dat de huiszittenmeesters of de aalmoezeniers zich hierover zullen informeren en rapporteren. Op 5 januari 1584 geeft het Gerecht voor één jaar onderhoud 8 stuivers per week, de helft te betalen door de aalmoezeniers en de andere helft door de arme wezen, direct ingaande. Indien het kind eerder overlijdt dan stopt de toelage onmiddellijk. De weesmeesters zullen aantekening maken van zijn ouders, grootvaders en grootmoeders zoals vereist en zoals de ordonnantie van het [wees]huis meebrengt. Inneemboek: **Copien Luepen** van Nukerick, die zoen van **Joest Luip**, mede van Nukerick, ende heeft geweest een trapenier; die mueder is genaemt **Lijne van den Bosse**; is in dit huys gecomen op den 23 januario anno 84 ende die brueder is genaemt **Joren Luipen**.

Idem fol. 264v. dd. 9-2-1584:

Neelken Blomaerts van Hontschoten, weduwe van **Jacob Blomaerts**, verzoekt alimentatie voor **Abraham Dircxz.**, haar zusterzoon, die ze uit medelijden 'herwaerts' heeft gebracht. Het Gerecht besluit dat ze zich zal richten tot de aalmoezeniers, die uit hoofde van hun ambt bevolen worden daarin te voorzien opdat de verzoekster bij gebrek aan behoorlijk opzicht en onderhoud niet vergaat, 'zulcx zij in conscientie bevinden zullen te behoren' [dus: naar eer en geweten].

Idem fol. 266 dd. 13-2-1584:

Het Gerecht heeft de meesters van de arme wezen bevolen in het huis te ontvangen, te voeden en leren een arm weeskind dat hier is komen dolen (!), genaamd **Maritgen Aerntsd.**, geboren van Eename bij Oudenaerden, de dochter van **Aernt Kricken** en **Lijnken Gevaerts**, beiden overleden. Inneemboek scan 29: Opten 13 februari anno 84 isser in 't huys gecomen een kint genaempt Marijtgen Ariensdr., geboren van Eamee bij Oudenaerden, de dochter van Arien Picken; die moeder hiete Lijnghen Gubberts. Die vader was een lindeverwer(?); daer is een stuck lants vercoft van zes pont tsjaers renten dattet weeskint zoude comen.

Idem fol. 270v. dd. 15-3-1584:

Miserable weeskens. Het Gerecht heeft besloten dat **Jan Henricxz.** en **Trijn Henricxdr.**, geboren uit het heerschap van Hoy, kinderen van **Henric van Koelen** en **Alijt Tonis**, op 10 maart 1583 aanbesteed bij **Jan Maertsz.** kordewagencruyer om 20 stuivers per week, in het weeshuis zullen worden ontvangen, gevoed, geleerd en gestuurd als anderen. Inneemboek: Den 26 maart anno 84 isser in 't huis gecoemen tve kynderen ende zyen genaemt Jan Hendricksz. ende Trijntgen Hendricksdr., beyde uuyt het lant van de Heer van der Hoey an zeen zij van Eemden, ende die vaeder is genaemt Hendrick van Koellen ende was een craemmer ende die moeder is genaemt Aelijt Tonis. Doer belastijn van Menheeren [=Op last van de heren van het Gerecht].

De eetzaal van het Heilige Geestweeshuis aan de Hooglandsekerkgracht in 1593 door Simon Aerntsz. Bruningen. De oudere jongens en meisjes eten nog gescheiden aan tafel, de jongsten staan rond een gezamenlijke eettafel in het midden. ELO.

Idem fol. 270v. dd. 15-3-1584:

Ellendich onderstant. **Neeltgen Ottendr.** weduwe van **Cornelis Adriaenz.** 'outtrezoerken', die in het beleg van Haarlem is 'onthalst', verzoekt alimentatie voor haar vier kinderen van zestien, vijftien, twaalf en acht jaar oud. Het Gerecht verwijst haar naar de aalmoezeniers, die

haar uit hoofde van hun ambt zo daar redenen voor zijn zullen verzorgen. Blijkens de volkstelling van 1581 fol. 246 woonde Neeltgen Otten, weduwe van Cornelis Adriaensz., baggerman, met haar kinderen **Gerrit, Aernt, Gerrit** en **Aeffgen** in de Hooglandsekerksteeg (=Paradijssteeg).

Idem 271v. dd. 22-3-1584:

Trijn Becloverts met nog een vreemde vrouw verzoeken onderhoud voor het kindeken van **Lisken**, de dochter van **Goris de Hart**, smid van Breda, die ettelijke maanden geleden uit de stad was getrokken naar haar man genaamd **Jacop Willemsz. Engelsman**, zijnde een soldaat tegenwoordig in dienst op de Veluwe. Ze heeft haar kindeken bij de voornoemde vreemde vrouw besteed, maar die is nu zelf zwanger en heeft geen middelen het te onderhouden. Het Gerecht houdt het verzoek in advies om nader daar op te letten.

Idem fol. 288v. dd. 28-6-1584:

Francoys Lote heeft verzocht ontlast te zijn van een **arm kind, oud circa twee jaar**, dat hij in Vlaanderen heeft 'aengestaen'[opgenomen]. Het Gerecht wijst het verzoek af: Nihil ut petitur. [Letterlijk: niets als indiener]

Idem fol. 291 dd. 5-7-1584:

Adriaen Mesmaecker van Hulst in Vlaanderen, zestig jaar oud en wonende in de Groenesteeg, is belast met **zeven moederloze kinderkens** en verzoekt om onderstand. Het Gerecht verwijst hem naar de meesters van de huisarmen, die hem zullen verzorgen naar eer en geweten als in dergelijke zaken.

Idem fol. 311v. dd. 1-11-1584:

Peter Bevel en **Jacob Lebler** verzoeken onderhoud of onderstand van een **schamel weeskind**, door enige schamele lieden uit Vlaanderen hier gebracht en bij vertrek naar Duitsland hier gelaten. Het Gerecht wijst het verzoek af: Nihil ut petitur.

Idem fol. 319 dd. 29-11-1584:

Willem en **Pouwels Ganne**, Vlamingen van Poperinge, verzoeken **twee tweelingen** van **Jacob Huygenz.** van Kemelen [Kemmel] bij Ypre, geteeld aan **Mayken Merts**, oud circa zeven maanden, in het weeshuis te onderhouden omdat ze hier geen 'onthout' hebben. **Mayken Huygen**, de achttienjarige voordochter van Jacob, blijft belast met **Christina**, haar zuster van 4,5 jaar. Ze twijfelen er niet aan dat de naaste bloedverwanten in Vlaanderen, zijnde vrome en vermogende lieden, het weeshuis meteen van de kinderkens zullen ontlasten en de kosten gaarne terugbetalen als ze van de 'desolaetheyt' op de hoogte zijn, waarvoor de toonders [Willem en Pouwels] hun best zullen doen. Het Gerecht gelast de meesters van de arme wezen de genoemde tweelingen voorlopig te voorzien van behoorlijk onderhoud en van alle kosten specificatie te houden, zodat de toonders en anderen zo snel mogelijk van het onderhoud worden ontlast en het voorschot terugkomt. N.B.: Bedoeld zal zijn: twee kinderen, zijnde een tweeling. Hoewel dit niet in de tekst staat zullen beide ouders overleden zijn, tenminste de laatste binnen Leiden. Het positieve besluit is ingegeven door het vooruitzicht dat alle te maken kosten uiteindelijk zullen worden gerestitueerd. Inneemboek scan 30: Den 3 desember zijn hier in 't huys gecomen door ordonantie van die van de Gerechte twee tweelinghen, beyde kneckgens, out 7 maenten, dat eene genaempt **Frans** ende dat ander **Pieter**, ende zijn kinderen van Jacop Huygen van Cammelen bij Yperen; die moeder was genaempt Maeycken van Meris ende heeft hier een suster genaempt Maeyken Jacopsdr. ende hebben in Vlaanderen noch drie omen, haer vaders broeders, die ene **Claes Huygen**, die ander **Fransoeys**

Huygen ende **Huybrecht Huygen**, wonende te Cammelen, dan Fransoey's woent tot Nieuport, een brouwer. Daer leyt in 't gemeen van de bestevaders omtrent elf gemeten landt in Cammelen.

Idem fol. 333v. dd. 7-2-1585:

Jan Bouwensz. gardenierder verzoekt enig onderstand voor een jongen genaamd **Martijn Jansz.** uit Bruyssel [Brussel], oud tien of elf jaar, door hem uit medelijden opgenomen. Het Gerecht wijst het verzoek af: Nihil ut petitur.

Idem fol. 334v. dd. 21-2-1585:

Reyertgen Ottendr. verzoekt enig onderstand voor een knechtgen, oud acht jaar, genaamd **Peter Guilliams**, geboren te Hantwerpen [Antwerpen], die bij haar thuis is komen dwalen, zoekende zijn broeder. Het Gerecht wijst het verzoek af: Nihil ut petitur.

Idem fol. 352 dd. 20-6-1585:

Matheus de Worm van Poperingen, al tien jaar blind zijnde, verzoekt om **zijn moederloze kind, oud zestien dagen**, door de H. Geestmeesters te laten onderhouden en opvoeden. Zijn huisvrouw is overleden en hij moet zelf van de aalmoezen leven. Na advies van de meesters van de arme wezen besluit het Gerecht 27 juli dat voor onderhoud zal worden toegevoegd 2 gulden per maand aan geld, de helft door de arme wezen en de helft door de aalmoezeniers. Als ze het kindeken bij iemand 'bestelt' hebben, dan zal de besteding uit hun eigen beurs worden voldaan.

Idem fol. 364 dd. 19-9-1585:

Besloten is dat het kind van **Willem Brootvrint** van Bouchain, soldaat leggende in Liefkenshouc onder het vendel van Willem Henricz., geteeld aan **Stijntgen Cornelisdr.**, die in het gasthuis aan het 'rootmelisoen' [rode loop] es leggende, genaamd mede **Stijntgen** en oud anderhalf jaar, voorlopig voor een maand zal worden besteed ten laste van de huizitten en arme wezen, elk [betalende] voor de helft.

Idem fol. 393v. dd. 30-1-1586:

Pieter Bevel en **Niclaes Ryckaert** verzoeken namens **Pontus Kint** van Harlebeke in Vlaanderen, soldaat, om enig onderhoud en alimentatie voor zijn **drie kinderen**. De moeder is overleden en door zijn 'zobre winst' [geringe inkomen] is hij niet in staat hen te voeden. Het Gerecht verwijst hen naar de aalmoezeniers om daarin te voorzien.

Idem fol. 411v. dd. 17-4-1586:

Marie Stevensdr. weduwe van **Sijmon Buytewech** verzoekt om een andere man te mogen trouwen. Ze was getrouwd met een **Hans van Braeckel**, haar tweede man, waarmee ze twee of drie maanden rustig huis gehouden had. Ze had vernomen dat hij met een andere vrouw getrouwd was en hij had haar, bevrucht zijnde, verlaten. Nu 2,5 jaar geleden had ze nooit daarvan gehoord. Het Gerecht besluit: toonderse zal haar partij met de klok in recht mogen beroepen en tegen hem op de dag dienende [rechtsdag] eis doen en conclusie mogen nemen zo zij zal menen geraakt te zijn en zij zal weten te bewijzen. N.B.: Nu wordt duidelijk waarom Marie destijds in 1583 het kind van de overleden eerste vrouw van Jan Jansz. van Braeckel kwijt wilde. Ze wist toen niets van die andere vrouw en was inmiddels zelf zwanger van hem. Het verzoek is merkwaardig, want al op 28 december 1585 ging **Pieter Claesz.**, geboren te Woubrugge en wonende te Leiden, in ondertrouw met Marie Stevens, geboren te Leiden en weduwe van **Sijmon Buytewech**. Als getuigen traden op **Dieuwer Jacobsdr.**, zijn schoonzuster,

en **Dircgen Stevensdr.**, haar zuster. In de marge staat niet dat er belemmeringen waren voor het huwelijk.

Idem fol. 428v. dd. 5-6-1586:

De meesters van de arme wezen hebben gevraagd hoe te handelen met een **schamel weeskind**, achtergelaten door **Griete Claesdr.** uit Amsterdam die in het gasthuis gestorven is. Het Gerecht besluit dat ze het kind voorlopig mogen innemen en nader naar de goederen zullen vernemen als die er zijn. N.B.: In 1583 zijn de wezen verhuisd van het oude H. Geestweeshuis aan de Breestraat naar het voormalige Vrouwengasthuis bij de Burcht. Op een deel van het gasthuisterrein wordt dat jaar door de stad een ververij gebouwd (Idem fol. 312). Afhankelijk van de wind kan er behoorlijke stankoverlast optreden. Het Gerecht neemt het zekere voor het onzekere en laat toch nog nader onderzoek verrichten. Het resultaat is onbekend.

Idem fol. 459 dd. 25-9-1586:

Cornelis Braet van Hontschoten verzoekt om de H. Geestmeesters te gelasten **een kindeken van zes maanden** bij hem weg te nemen. Het is het dochterken van zijn zoon, die als soldaat in dienst is van het Gemeneland en waarvan de moeder onlangs overleden is. Tenminste verzoekt hij handreiking voor het onderhoud, want hij wint de kost met spoelen en is niet bij machte het te onderhouden. Het Gerecht besluit dat de H. Geestmeesters zullen informeren en verklaring komen doen. Op 26 oktober wordt het kind toegevoegd 20 stuivers per week, 15 stuivers voor de huizitten en 5 stuivers voor de arme wezen, alles voorlopig en tot wederzeggen.

Idem fol. 466 dd. 23-10-1586:

Jacobmijntgen van Nieukercken verzoekt om de H. Geestmeesters te gelasten **een kind van zeven jaar**, bij haar man nagelaten, weg te nemen of tenminste haar iets toe te voegen, omdat ze niet bij machte is het te onderhouden. Het Gerecht zegt: zij zal patientie [geduld] hebben.

Idem fol. 468 dd. 30-10-1586:

Twee kinderkens van **Claes Harmansz.** schoenmaker en **Perijntgen Jacobsdr.** van Repen, laatst gewoond hebbende in Antwerpen, genaamd **Mayken** en **Lijntgen**, waarvan de ouders beide ziek in het gasthuis liggen, zijn bij **Pietertgen** in de 'Verkeerde Pot'. Besloten wordt hen voorlopig tot het herstel van de ouders te besteden op kosten van de huizitten voor twee derde en van de wezen voor een derde deel. Pietertgen is belast naar een bekwame plaats te vernemen. N.B.: Pietertgen Adriaensdr., in 1581 vrouw van Merchelis Jansz., van Nieumagen, waert in De Verkeerde Pot, was eigenaar van een kleine herberg in de Mandemakerssteeg bij de Waag. Een **Claes Harmansz. Coesvelt** schoenlapper is in 1591 gestorven in het 'rommelhuys' van het St. Katrijngasthuis. Zie vervolg op 18 juni 1587.

Idem fol. 472 dd. 13-11-1586:

[Verzoek van] **Lijsbeth Franssendr.** huisvrouw van **Cornelis Aelbertsz.** lakenbereider, die in huis heeft genomen een jonxken van acht of negen jaar, dat gisteren veertien dagen geleden in deze stad is komen dolen. Het zegt **Adriaen** te heten en zijn vader **Pieter Stel** van Gastel en zijn moeder **Janneken** zijn beiden overleden. Het Gerecht voegt haar 18 stuivers per week toe ten laste van de huizitten gedurende zes weken. Ondertussen zullen ze het knechtgen, dat 'een quaet zerich hoofd' heeft, [doen] genezen op hun kosten. Voorts worden ze belast het kind te besteden.

Idem fol. 484 dd. 18-12-1586:

Pieter Brel wolkammer van Waerthe uit Vlaanderen, wonende te Leiden in de Mirakelsteeg, verklaart dat **Caerl Bovetacke** van Steenvoorde zekere tijd hier gewoond heeft, zich in dienst heeft begeven en bij zijn weten nu in Sluys is gelegerd. Zijn hier gebleven zwangere huisvrouw genaamd **Adriaenken** van Waerthe, die onlangs gestorven is, heeft twee kinderkens achtergelaten, een **meysken** van drie jaar en een **knechtken** van drie weken, dat Pieter Brel zelf 'geheven' heeft [doopgetuige].

N.B.: Geen besluit van het Gerecht vermeld! Zie echter het vervolg op 8 januari 1587, 20 mei 1587 en 17 november 1588.

Idem fol. 501 dd. 8-1-1587:

Claes Govertsz. van der Aer verver en **Jan Dircxz.** timmerman verzoeken om **twee kinderkens**, waarvan de vader buiten de stad in dienst zou zijn en de moeder alhier overleden is, in het weeshuis te ontvangen, voeden en onderhouden. Ze bieden tenminste een van de kinderen aan en willen het tweede tot hun last nemen. Het Gerecht besluit dat de aalmoezeniers voor een maand of twee het opzicht op de kinderkens zullen nemen en hen verzorgen. Ondertussen worden ze belast naar de vader te vernemen om hem zijn kinderkens na te zenden. N.B.: Namen en leeftijden zijn opengelaten. Op 12 maart komt het Gerecht terug op het aanbod van Claes om met hulp van goede vrienden het tweede kind te houden buiten lasten van de stad of van de armen. Het wordt afgeslagen vanwege de gevolgen, maar hij mag zich richten tot de aalmoezeniers en van hen bijstand verzoeken en verwerven (idem fol. 530v.). Kennelijk wordt dit privé-initiatief wel gewaardeerd, maar moet de procedure via de verantwoordelijke instantie verlopen!

Idem fol. 528v. dd. 5-3-1587:

Barbarken Lievegel, tien jaar, en **Jaques Lievegel**, zeven jaar, kinderen van **Jacob Lievegel** geboren van Nieukercke en gewoond hebbende in Poperinge, geteeld aan **Mayken van Peperstraet** geboren van Belle, waarvan de vader overleden is in Nieuwpoort en de moeder in Engeland, zijn binnen Leiden onderhouden geweest door **Margriet van Peperstraet**, bestemoeder van de kinderkens, die onlangs overleden is ten huize van Jkvr. **Katrijn van Heemskerck**. Het Gerecht besluit: ze zullen in het weeshuis worden ontvangen en onderhouden als andere wezen. N.B.: Zie vervolg 30 juni 1588.

Idem fol. 539v. dd. 31-3-1587:

Het Gerecht besluit dat **Magdaleenken**, kind van **Franchois Tas**, in leven outcleercoper geboren te Oostcappelle en in Leiden gewoond hebbende in de Pancrastorensteeg, zijnde zes jaar en geteeld aan **Magdalena Goederhofs** van Ypre, in het armenweeshuis zal worden ontvangen en onderhouden.

Idem fol. 556v. dd. 14-5-1587:

Proenken, de dochter van **Joos Trion** van Belle wolwever en lakenvolder die in Vlaanderen is overleden, geteeld aan **Barbelle** zijn huisvrouw die hier is overleden omtrent de Varkensmarkt naast de 'Drie Zwarte Verckens'. Zij is tien of elf jaar oud en wordt 'zeer jammerlicken gequelt' door de steen en heeft geen financiële middelen. Het Gerecht gelast de aalmoezeniers contact op te nemen met iemand 'die de conste verstaende es' en haar te laten behandelen op kosten van de armen. N.B.: Veel jonge kinderen hebben in deze tijd last van blaasstenen. De patiënten worden na officiële toestemming van de ouders of voogden behandeld door zogenaamde 'steensnijders', die gespecialiseerd zijn in het operatief verwijderen.

Idem fol. 557 dd. 14-5-1587:

Balthasar Maertens van Nieupoort drapier wonende in de Coornbrugsteeg en **Guillaume de Mildere** drapier van Nieupoort wonende op Gansoord naast **Dirc Gerytsz. van Hogeveen**, die mede in het Gerecht zit, hebben verklaard dat **Cornelis** filius **Lauwers de Zoete**, geboren te Nieupoort en in leven kleermaker gewoond hebbende in 'Ruytenburch', nagelaten heeft een kindeken genaamd **Zusanne**, oud circa drie jaar, geteeld aan **Pieryne de Valewe** filia **Marx** geboren te Avelgem. De ouders zijn beide alhier overleden. Ze hebben boven de betaalde schulden niet meer nagelaten dan 13 gulden en 5 stuivers. De drapiers verzoeken opname en onderhoud in het weeshuis als andere kinderen. In de vergadering op het raadhuis hebben ze toegezegd het weeshuis direct te zullen ontlasten en bovendien alle uitgegeven penningen van kost, kleren en anderszins te voldoen nadat ze door de genade des heren van hier weer vrij met die van Nieupoort mogen handelen en van daar vrij reizen en verkeren. Het kind heeft daar namelijk een vierde deel van een huis in de Marestrate op de oostzijde voor het huis van **Eloy van Hylle** en bezuiden het huis van **Louwic Valgrave**. Het Gerecht, gehoord het advies van de H. Geest- of arme weesmeesters, belasten de meesters het kind onder dit aanbod te ontvangen en behoorlijk te onderhouden. N.B.: Dit lijkt een grensgeval. Het Gerecht besluit niettemin tot opname vanwege het tijdelijke karakter, namelijk totdat er veilig door oorlogsgebied gereisd kan worden, en omdat de uitgaven gegarandeerd zijn.

Idem fol. 560 dd. 20-5-1587:

Janneken Abelois in de Mirakelsteeg huisvrouw van **Jan Cornelisz. Crijchsman** verzoekt om zeker dochterken genaamd **Franchyne**, oud drie jaar, waarvan de vader genaamd **Kaerle Bovetac** gelegerd is in slands dienst te Sluys en de moeder genaamd **Adriaenken** hier overleden is rond Kerstmis, in het weeshuis te plaatsen omdat het onderhoud, dat tot nu toe door de aalmoezeniers gedaan is, opgeheven wordt. Het Gerecht ontzegt haar verzoek en slaat het af. Ze wordt belast het kind naar de vader te sturen opdat zowel zij zelf als de stad van het onderhoud zal blijven ontlast.

Idem fol. 570 dd. 2-6-1587:

Zekere tijd geleden is binnen Leiden gekomen een vrouwspersoon met vier kinderen, zich noemende **Neeltgen Jansdr.**, naar haar zeggen huisvrouw van **Pieter Lambrechtsz.** van Brugge, volgens haar een goed koopman die in Calais verbleef. Nadien is bevonden dat zij een doortrapte dievegge was. Gezocht door de officier [de schout] en vrezende justitie was ze de stad uit gevlucht met achterlaten ten huize van **Aeltgen Jansdr.**, weduwe van **Dirck Pietersz.** schipper, van **drie kinderkens** om in het weeshuis ontvangen en gevoed te worden. Er zijn verscheidene verzoeken daartoe gedaan. Het is onbehoorlijk het weeshuis met zulke kinderen te bezwaren. Het Gerecht heeft begrepen dat Neeltgen Jansdr. binnen de stad 'familiere kennisse ende vruntschappe gehouden heeft' met vijf [genoemde] personen en anderen die nog onbekend zijn. Ook hebben tenminste drie [genoemde] personen haar in hun huizen ontvangen zonder toestemming van het Gerecht, of hebben haar geholpen om buiten de stad te komen en daardoor de handen en straf van justitie te ontgaan. Hoewel de kinderkens voorlopig moeten worden onderhouden en voorzien van wat noodzakelijk is, worden de genoemde personen veroordeeld de moeder binnen de stad te zoeken of de kinderkens doen brengen en leveren bij de moeder waar die tegenwoordig mag zijn, teneinde de stad, het weeshuis en de gemeente daarvan te bevrijden en ontlasten. Zolang ze dat niet hebben gedaan zullen ze het onderhoud, volgens aanbesteding door het Gerecht aan Aeltgen Jansdr. gedaan, bekostigen à 15 stuivers per kind per week. De hiervan te maken akten zullen aan ieder worden thuisgezonden. De bode met de roede wordt met de inning belast. Van maandag

8 juni tot en met zondag daarna wordt betaald uit de opbrengst van een gouden Engels [munt] en 4 gulden 13 stuivers over verkochte goederen door de dievegge achtergelaten. De genoemde personen behouden hun recht van verhaal op Neeltgen Jansdr. Hierna volgt de verdeling van 2 gulden 5 stuivers per week over de acht personen. **Jan Antonisz.** mag kiezen tussen het houden van een kind of 12,5 stuiver.

Idem fol. 576v. dd. 18-6-1587:

Het Gerecht ordonneert de aalmoezeniers en de arme wezen te betalen aan **Pietertgen** in de 'Verkeerde Pot' 13 gulden à 40 groten en 10 stuivers vanwege negen weken onderhoud gedaan aan **twee schamele kinderkens**, respectievelijk 9 gulden en 4 gulden 10 stuivers, volgens besluit van 30 oktober laatstleden. N.B.: De kinderen zijn dus ruim twee maanden elders gehuisvest, waarschijnlijk bij Pietertgen zelf. Omdat er niets staat over opname in het weeshuis mag worden aangenomen dat de ouders genezen zijn.

Idem fol. 578v. dd. 25-6-1587:

Op verzoek van **Jacop de Roo** en **Job Dircxz.** is besloten en toegestaan dat in het weeshuis zal worden ingenomen een arm kind genaamd **Hansken**, zoon van **Pieter van den Berch**, een fusteinwerker van Brugge en aldaar overleden, oud acht jaar, geteeld aan **Mayken Anbrullaert**, mede van Brugge die in Leiden is overleden. De oom van het kind genaamd **Jan Anbrullaert**, een zijdepassementwerker te Dordrecht, zal zelf twee andere kinderen opnemen, genaamd **Sebastiaen**, zeventien jaar, en **Maerten**, twaalf jaar.

SA II 45, Gerechtsdagboek A2 fol. 7v. dd. 27-11-1587:

Gisteren is **een kindeken** gevonden, bij gissing ongeveer of **stijf een jaar oud**, dat over de vestmuur geworpen was bij de St. Katrijnenveststeeg [en gevonden] tussen de doornen en de muur. Het was nog 'versch' doch aan de hals en de kaak door een hond gebeten, gelijk door schout en schepenen geschouwd was. Besloten is: wie het Gerecht te kennen zal geven wie zoiets gedaan mag hebben, zodanig dat die achterhaald en in hechtenis gesteld zal worden, wordt van stadswege vereerd met 50 gulden. Daartoe zal het kindeken ten toon worden gesteld tot de avond toe op de plaats voor het Gravensteen.

In dit deel van de kaart van Hans Liefrinck uit 1578 loopt vanaf de St. Pieterskerk rechts een weg langs de academie naar de St. Katrijnentoren links. Daar werd in 1587 een jong kind door een radeloze moeder over de stadsmuur gegooid. Thans is dit de Hortus.

N.B.: Het Gerecht verspilt geen tijd en start direct een juridische procedure. Er wordt een hoge beloning uitgelooft voor de gouden tip, die kan leiden tot het opsporen en arresteren van de schuldige. In de officiële afkondiging aan de bevolking, opgeschreven in het Aflezingboek, spreekt Jan van Hout, verantwoordelijk voor de tekst, over een 'wechgeworpen kindeken', zijnde een knechtgen of jongetje. Daarmee versterkt hij de dramatische gebeurtenis. Het is de bedoeling dat iedere Leidenaar het kan bezichtigen (SA II 15 fol. 256). De plaats van het delict lag in het verlengde van de Nonnensteeg, thans in de Hortus. Op de grond tussen de singel en de stadsmuur werden vaak doornstruiken geplant om de vijand het beklimmen te beletten.

SA II 145, Burgemeestersdagboek A fol. 5 dd. 23-1-1588:

Neel Dircxdr. huisvrouw van **Henric Harmansz. Blom** heeft aan het Gerecht verklaard dat circa vijf vierendeel [$1\frac{1}{4}$] jaar geleden bij haar in huis is komen wonen een manspersoon genaamd **Jan Claeys van Popperinen**, wezende een kaarder, met **Franchijne Zouters** van Steenvoorde, zijn wijf, die hier gestorven is, nalatende zes kinderen waarvan de vader met drie kinderen vertrokken is. Hij heeft hier **drie kinderen** achtergelaten, het ene circa twaalf jaar genaamd **Franchijne**, het andere negen jaar genaamd ... [niet ingevuld], het derde circa een half jaar genaamd **Barbara Clais**. Ze verzoekt opname en onderhoud van het jongste kind in het weeshuis. Zijzelf en de burens zouden 't best doen' met de twee anderen. Haar is door de burgemeesters aangezegd dat ze zal 'omhoren' om het kind op een bekwame plaats te besteden en dat de burgemeesters aan te dienen zodat daarna op het verzoek besloten kan worden. N.B.: Zie vervolg 26 februari 1588.

Idem fol. 6v. dd. 26-2-1588:

Neeltgen Dircxdr. huisvrouw van **Henric Harmansz.** van Blomsteyn heeft aangegeven hoe ze onderhandeld heeft met een vrouwspersoon genaamd **Yeffgen Adriaensdr.** van Geertruidenberg, huisvrouw van **Mathijs van Hombeeck**, wonende in het Stinksteegje. Ze zijn uitgekomen op een bedrag van 3 gulden 10 stuivers per maand van dertig dagen en Neeltgen verzoekt een akte met aanwijzing van betaling. De burgemeesters geven haar een akte tot onderhoud van het jonge kind genaamd **Debora Clays** en gelasten de weesmeesters, de huizittenmeesters en de meesters van het St. Catrijnengasthuis maandelijks dat bedrag aan Yeffgen uit te keren, elk voor een derde deel. Als het kind door de weesmeesters voor minder besteed kan worden dan zullen de drie daarvan in gelijke mate profiteren.

SA II 45, Gerechtsdagboek A2 fol. 44v. dd. 31-3-1588:

Jan van Coornhuyse wever en cammer, geboren van Ypre, is zekere tijd geleden uit Leiden vertrokken met achterlaten van een kindeken genaamd **Abigael**, oud omtrent twee jaar en geteeld aan **Slaeseken Haen** zijn voorhuisvrouw, die in de Hooglandsekerksteeg gestorven is. Zijn tweede huisvrouw, een Waelinne die hij in Leiden heeft getrouwd genaamd **Mechelina Muijs**, heeft het kindeken, 'vernoost zijnde' [uitgehongerd], op maandag 28 maart 'comen werpen' ten huize van **Thomas de Vrieser**, mede wonende in die steeg en getrouwd met **Calleken van den Coornhuyse**, zuster van Jan. Zij is daarna 'strack van hier weggelopen'. Calleken heeft heden het Gerecht verzocht om haar het kindeken af te nemen en te alimenteren. Ze kan dat zelf niet omdat ze al met drie kinderkens bezwaard is. Het Gerecht geeft haar voor de eerstkomende vier weken en niet langer 15 stuivers per week, de helft ten laste van de arme wezen en de helft ten laste van de aalmoezeniers. Het beveelt haar om ondertussen naar haar broeder te vernemen en hem zijn kind thuis te sturen, teneinde hij het naar behoren verzorgt en de stadsarmen met het onderhoud daarvan niet verder belast blijven. N.B.: Zie vervolg 12 januari 1589.

Idem fol. 67 dd. 22-6-1588:

Twee Vlaamse vrouwen wonende ten huize van **Bouwen Adriaensz.** op de Hogewoerd houden **een kind van omtrent vier jaar**, dat vader- en moederloos is en die in Brugge zijn overleden. Ze verzoeken het op te nemen in het weeshuis, omdat ze het 'om duyrt des tijts ende sobere neringe' niet kunnen onderhouden. Het Gerecht besluit om het kind naar Brugge te sturen en hen daartoe 2 gulden te geven, zonder verdere consequentie. **Andries Jacobsz.**, rentmeester van de armen, heeft dit direct gedaan.

Idem fol. 69v. dd. 30-6-1588:

Op verzoek van **Joffr. Katharina van Heemskerck** besluit het Gerecht in haar vergadering dat voor het onderhoud van **Barbara en Jacques Lievegel**, kinderen van **Jan Lievegel** geboren van Nieuwerkerke geteeld aan **Mayken van Peperstrate** geboren van Belle, voor het lopende jaar zal worden verstrekt 20 gulden à 40 groten ten laste van de huiszittenmeesters.

Idem fol. 89 dd. 1-9-1588:

Het Gerecht belast en ordonneert de meesters van de arme huiszitten te betalen aan handen van **Jannetgen Pietersdr.** 2 gulden à 40 groten om daarmee te vervullen de reiskosten die zij nodig zal moeten maken om een jong kind van drie jaren, haar nagelaten door **Maritgen Claesdr.** van Oudenaerde, hetzij aan haar of aan de vader 'weder te bestellen'. Het kind zal verder niet door het Gerecht worden onderhouden en de 2 gulden zijn om godswil gegeven.

Idem fol. 103 dd. 17-11-1588:

Jannetgen Joppendr., poorterse van Leiden, verzoekt het Gerecht ontslagen te zijn van een **Francijntgen Caerls**, kind van Caerl [Bovetacke] soldaat, in Sluys gelegen hebbende, bij een Adriaentgen alhier overleden. De huisarmen hebben haar bij ordonnantie 14 stuivers per week betaald tot op heden en hebben dat nu opgezegd. Ze verzoekt ontslagen te zijn of een wekelijkse alimentatie. Het Gerecht besluit: De meesters van de arme wezen in de stad zullen zich hierover informeren en rapport uitbrengen.

SA II 145, Burgemeestersdagboek A fol. 17 dd. 22-12-1588:

De burgemeesters hebben goedgevonden **de huisvrouw van Henrick Swartgen** te verstrekken 2 gulden reisgeld om het kind, dat haar man belast was weer thuis te brengen, tot Brouwershaven te bestellen aan de moeder of de vader. N.B.: Zie vervolg 26 januari 1589.

SA II 45, Gerechtsdagboek A2 fol. 129 dd. 12-1-1589:

Adriane Jan Roeten en met haar gevoegd enige andere vrouwen hebben het Gerecht verzocht om subsidie en onderstand voor het onderhoud van een **verlaten weeskind**, waarvan de moeder zekere tijd geleden met haar tweede man weggelopen is en dat ze uit mededogen in huis hebben genomen. Het Gerecht heeft begrepen dat ze eerder uit de beurs van de aalmoezeniers 2 gulden ontvangen hebben om daarmee het kind bij zijn moeder te brengen, wat ze nagelaten hebben. Het verzoek wordt afgeslagen. Uit gratie zal hen uit de stadsbeurs 2 gulden eens verstrekt worden zonder meer. Indien ze daarvan in gebreke blijven dan zullen ze met het onderhoud van het kind blijven belast.

Idem fol. 134v. dd. 26-1-1589:

Het Gerecht heeft gezien de schriftelijke attestatie voor schout en schepenen van Brouwershaven in Zeeland, waarbij op verzoek van **de huisvrouw van Henrick Jansz.** schuitvoerder bevestigd wordt dat ze alle mogelijke moeite heeft gedaan om te vernemen naar een **Jacob Cornelisz.**, eertijds soldaat, de vader van een klein kind dat haar man onlangs

in Delft in zijn schuit gezet heeft. Haar man is belast om het kind alhier bij de moeie [tante] te brengen, maar die is niet gevonden. Ze is ook om dezelfde reden in Den Briel geweest. Ze verzoekt ontlast te worden van het onderhoud gezien haar onvermogenheid. Het Gerecht besluit dat het kind voorlopig voor de tijd van drie maanden in het weeshuis door de H. Geestmeesters zal worden ontvangen en onderhouden. Zij en haar man met de H. Geestmeesters worden belast hun uiterste best te doen om bij vrienden hier en elders naar de vader te zoeken zodat men hem het kind weer zal mogen toesturen indien mogelijk, alles op straffe van hen na die tijd weer daarmee [het onderhoud] te belasten.

Idem fol. 162 dd. 28-3-1589:

Adriaentgen Pluymis van Oosterhout huisvrouw van **Thonis Jansz.** van Hoorn, soldaat, garnizoen houdende te Enkhuizen, wonende in de Claesstege [Clarensteeg in Leiden] heeft het Gerecht te kennen gegeven dat een **Trijntgen**, 'zonder haer naem vorder te weten ende van haer mans naem dwelcke overleden es', in haar huis een half jaar gewoond heeft en zonder voorweten vertrokken is met achterlaten van een kind oud circa een half jaar. Ze heeft zelf geen vermogen, was bij vertrek [van de moeder] al genoeg bezwaard en kan geen huishuur bekomen. Ze verzoekt dat het kind in het weeshuis ontvangen mag worden. Het Gerecht verleent fiat. De bode wordt belast dit bij de [weeshuis]meesters aan te dienen.

SA II 145, Burgemeestersdagboek A fol. 23v. dd. 28-4-1589:

Claes Jansz. coster heeft binnen gestaan [in de burgemeesterskamer op het raadhuis]. Hij zegt door de kerkenraad gelast te zijn volgens een aan hen gedaan verzoek van die van Delft om de heren burgemeesters te verzoeken om enig onderhoud voor twee verlaten kinderen. **Joost Yseboutsz. van Loo** greinwerker is enige dagen geleden de stad uitgetrokken. Hij beval zijn twee kinderen in de schuit te gaan op Delft varende. Hij zou hen buiten de poort 'waarnemen'. Het oudste kind, veertien jaar, heeft dat gedaan en is met het jongste de schuit in gegaan en ze hebben van de vader nooit meer iets vernomen. Alleen in Delft gekomen zijn ze bij een goed man geherbergd en ongeveer acht dagen onderhouden, maar het viel hem lastig en hij kreeg er spijt van, zodat ze nu weer in deze stad [Leiden] zijn. De burgemeesters horen de huisvrouw van **Claes Croon** op de Middelweg, waar de vader laatst gewoond heeft met **Mayken Kockeels**, zijn huisvrouw, die daar is overleden. **Pieter Adriaensz.** en **Jacob Roelofs.** linnenwever, buurluiden, verklaren dat ze de vrouw zelf ter aarde gedragen hebben. Kort daarna had de vader weer een andere vrouw genomen en met haar dikwijls gereisd, zoals ook het oudste kind beleefd wist te vertellen. De burgemeesters besluiten dat de coster voorlopig de kinderen zal verzorgen en ook horen of men deze kinderen samen in een huis zou kunnen bestellen. Aangezien het oudste kind kloek genoeg is voor de kost zal men maken en accorderen dat het jongste zal worden onderhouden tot 'redelicheyt'. De coster zal zijn voorgeschoten geld weer terugkrijgen bij ordonnantie van het Gerecht.

N.B.: **Claes Jansz.** van Delft, kleermaker en koster van de Pieterskerk, ziek te bed, en zijn tweede vrouw **Ermtgen Pietersdr.** maken in 1591 hun testament. (ONA 56 fol. 121). Zie vervolg 1 mei 1589.

SA II 45, Gerechtsdagboek A2 fol. 170v. dd. 1-5-1589:

De kerkenraad en enige andere goede luiden hebben het Gerecht om enig onderhoud verzocht voor de **twee kinderen** van **Joost Ysebout** van Loo greinwerker bij **Mayken Kockeels** zijn voorhuisvrouw, eertijds gewoond hebbende op de Middelweg bij **Claes Croon** linnenwever, door Joost in een schuit gezet om naar Delft te varen met aanzeggen dat hij hen zou opwachten buiten de poort en zo schandelijk verlaten. Het oudste kind, dertien jaar, is bij

een goed persoon besteed om sajtgaren te spinnen. Het Gerecht heeft beide kinderen besteed bij **Claes Jansz. Permentier** voor 15 stuivers per week met ingang van heden. De meesters zullen hem wekelijks die 15 stuivers uitkeren, voor elk de helft en de eerste week 27 stuivers vanwege de buitengewone kosten door hem tot heden aan de kinderen tot hun onderhoud voorgeschoten.

Idem fol. 220v. dd. 12-10-1590:

Het Gerecht heeft het verzoek ontvangen voor **twee weeskinderen van acht en drie jaar**, nagelaten door **Eva Pieters** weduwe van **Claes Zevijnsz.** van Ypre, die binnen Leiden overleden is zonder enige vrienden. De kinderen hebben ook geen goederen die bij verkoop enige wekelijkse penningen zouden opbrengen om hen te onderhouden in het weeshuis of bij iemand voor een jaar uitbesteed om 'enige handeling te oefenen wter hant'. De kinderen konden niet door de meesters worden ontvangen omdat de ouders pas sinds mei ten huize van **Gillis Maes** op de Hooigracht gewoond hebben en geen poorters zijn geweest. Het Gerecht is bericht dat Gillis Maes het oudste kind voor een jaar tegen 21 gulden en dat **Pieter de Queeckere** op het Steenschuur het jongste kind voor 33 gulden een jaar lang willen aannemen in eten, drinken, kleden, schoenen en anderszins. Het Gerecht gaat akkoord. De meesters van het weeshuis en die van de leprozen zullen vanaf heden ieder voor de helft 54 gulden betalen in gelijke porties. N.B.: Zie vervolg 8 november 1590 en 31 oktober 1591.

SA II 46, Gerechtsdagboek B fol. 30 dd. 8-11-1590:

Het Gerecht, gezien de voorgaande resolutie, gelast volgens ernstig verzoek aan de weesmeesters van de arme wezen en de leproosmeesters conform de acte voor een jaar ingegaan 13 oktober 1590 en eindigende 12 oktober 1591 een gelijke som ten behoeve van de twee genoemde weeskinderen uit te keren. N.B.: Zie vervolg 31 oktober 1591.

Idem fol. 57 dd. 31-1-1591:

Dirck Jacobsz. klompenmaker in de Korte Koppenhinksteeg geeft te kennen dat onlangs bij hem in huis is komen wonen een vrouwspersoon genaamd **Mayken van Hal** met haar **kind van 3,5 jaar**. Zij verklaarde toen dat haar man in Zeeland overleden was. Zelf is ze in zijn huis overleden en hij kent geen vrienden van haar of het kind die binnen of buiten de stad wonen. Hij verzoekt opname en onderhoud in het weeshuis, omdat zulks niet in zijn vermogen ligt. Het Gerecht verwijst het verzoek naar de meesters van de armen om te vernemen naar de vrienden van het kind. N.B.: Zie vervolg 14 februari 1591.

Idem fol. 65 dd. 14-2-1591:

Het Gerecht heeft in de vergadering het onderzoek gezien en bemerkt, 'dat niet te verhopenes, dat naer t kint in deser vereyscht zal werden'. Mede gelet de gesteltenis van de verzoeker gelast het de [weeshuis]meesters het kind bij de andere kinderen te ontvangen en alimenteren naar behoren. N.B.: Men verwacht dus niet dat iemand het kind zal komen halen.

Idem fol. 142 dd. 31-10-1591:

De voorgaande resolutie van het Gerecht [van 12 oktober 1590] is gesteld in handen van de meesters van de arme wezen en van de leprozen om naar de gesteltenis van de kinderen te informeren en aan het Gerecht door te geven zodat over het onderhoud beslist kan worden.

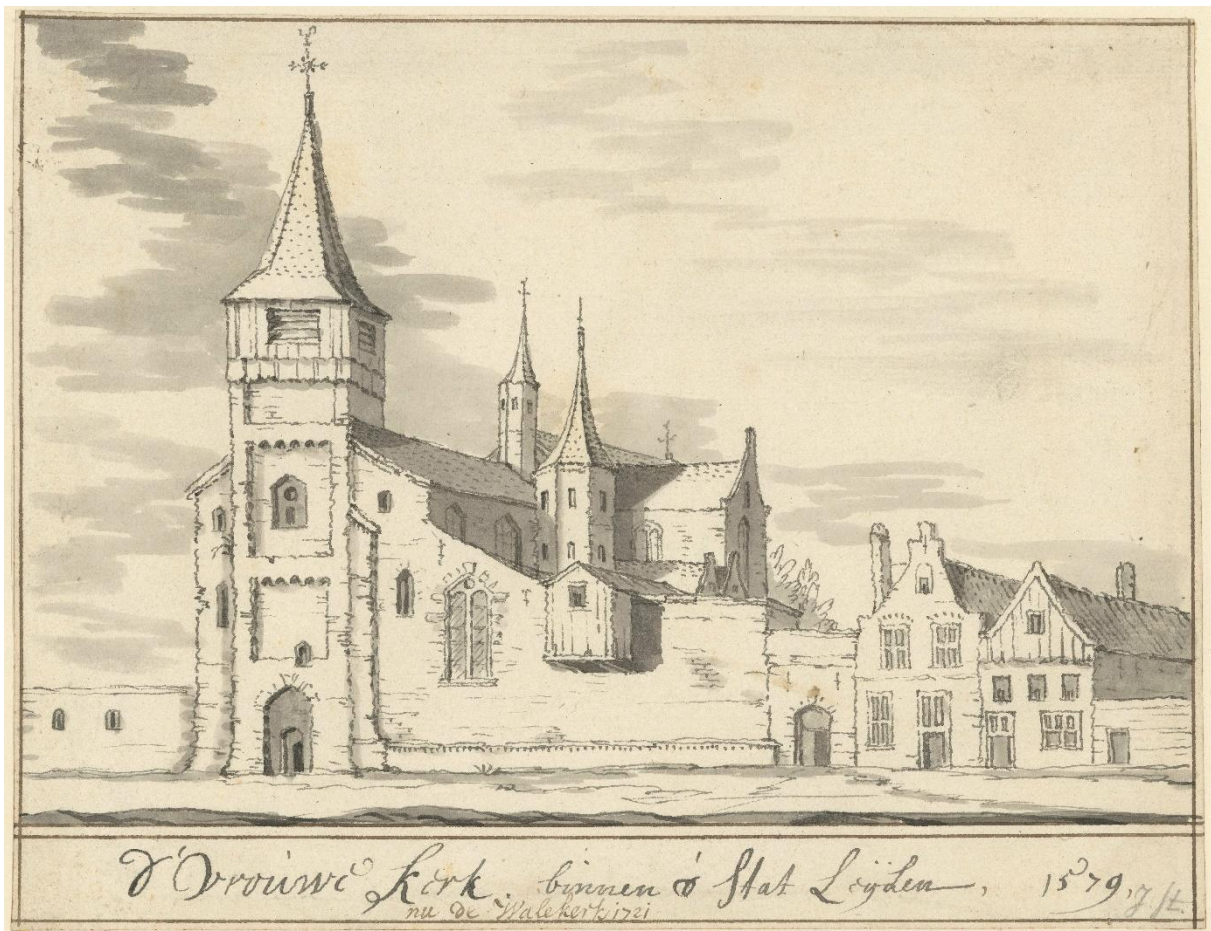
Idem fol. 166 dd. 9-1-1592:

Catrijn Jansdr. weduwe van **Jan Henricxz.**, belast met acht kinderen, verzoekt zekere ondersteuning om ze te onderhouden. Het Gerecht heeft in de vergadering het rekest gezien

en de daarin verhaalde redenen geopenbaard. Het besluit ondersteuning te verlenen gedurende een jaar voor haar en haar zeven (!) levende kinderen, wekelijks te betalen door de meesters van de arme huiszitten 18 stuivers en die van de leprozen en het arme weeshuis elk 6 stuivers.

Idem fol. 289 dd. 12-2-1593:

Jacob Cornelisz. van Tricht verzoekt enige subsidie voor onderhoud van hem en zijn zusterszoon. Het Gerecht is bewogen met toonders sobere gesteldheid en onvermogenheid. Het kent tot onderhoud van zijn zusters kind 10 stuivers toe per week, 3 stuivers ten laste van de kerkmeesters en 7 stuivers van de aalmoezeniers. Alles bij provisie [voorlopig] en op voorwaarde dat hij niet meer zal lopen bedelen op het platteland. Voorts zal hij zich op bevel van de kerkmeesters laten gebruiken om zoveel hij kan 'de moetwil ende dertelheijt vande jongens ende kinderen zoe onder de predicatien als opte kerchoven te helpen bedwingen'.

De Onze Lieve Vrouwenkerk aan de Haarlemmerstraat deed volgens deze afbeelding van Jacobus Stellingwerff in 1721 dienst als Waalse kerk. Hij tekende echter naar een oudere situatie uit 1578. De kerk was in 1589 de opvanglocatie voor tal van Vlaamse vluchtelingen.

BIJLAGEN

In onderstaande bijlagen staan beschikkingen en gebeurtenissen welke direct of indirect verband houden met de armenzorg in Leiden in de onderzochte periode.

1. ONA Leiden 45 No 64 (achterzijde) dd. circa juni 1577:

Doorgehaald fragment van een rekest van de gasthuismeesters van het St. Katrijngasthuis, dat belast is met veel zieke en miserabele personen en 'dagelicx hoe langer hoe meer de armen aldaer zien vermeerderen ende in zulcker vougen dat zij deselve armen nijet langer plaetse ende beddens en weeten te geven, ofte nijet wel middel en hebben waer mede sij deselve langer sullen onderhouden.' Velen kregen eerder dagelijks alimentatie uit de abdijen van Rijnsburg, Leeuwenhorst en andere kloosters in de omgeving en van huisluiden [boeren]. Een hele familie kon zich daarmee wel een jaar onderhouden en kreeg daar meer dan een ambachtsman met een week werken kon verdienen. De kloosters zijn afgebroken en de huisluiden 'verlopen'. Door de grote toeloop dreigt het gasthuis te moeten sluiten. Bovendien zijn er veel zieke en andere soldaten uit [de schans bij] Oude Wetering en andere plaatsen. De gasthuismeesters verzoeken 'de Heeren van de Finantie benefens Zijnder Excellentie [prins Willem van Oranje] binnen der stadt Delff ' om zes of zeven last rogge [te betalen] uit de goederen en inkomsten van de abdij van Rijnsburg tot onderhoud van de armen.

N.B.: We zien hier een onderbelicht gevolg van de hervorming, namelijk het goeddeels wegvallen van de financiële ondersteuning van de talrijke armen door kerken en kloosters in het recente verleden. De goederen zijn door de overheid geconfisqueerd en in Leiden voor een deel bestemd als inkomstenbron voor de nieuwe universiteit. Rijnsburg ligt na het beleg van Leiden in puin en de opbrengsten van de abdijgoederen zijn aanvankelijk nauwelijks voldoende om de kosten te dekken, waaronder de alimentatie van de voormalige religieuzen. Zie Hans Endhoven, 'Een oude rekening en de nieuwe kerk van Rijnsburg' in: *Rijnsburg. Begraafgegevens van de kerkrekeningen en Grafboek*. Reeks Genealogische Bijdragen van de dorpen rondom Leiden, nr. 26, Leiden 2021 p. 29-35.

2. SA II 44 fol. 335v. dd. 21-2-1585:

'Geen vreemde weeskinderen in te nemen. Es geresolveert dat van nu voortsien de arme weesmeesteren int weeshuys geen kinderen en zullen ontfangen dan van poorters off innewoonders langer dan jaer en dach hier fixe woonplaetse aengehouden hebbende.'

N.B.: De toeloop van wezen is zo groot geworden dat het Gerecht het weeshuis nog uitsluitend wil bestemmen voor kinderen van Leidenaren die poorter zijn of tenminste een jaar in de stad wonen. Mogelijk een tijdelijke maatregel. Er worden later alsnog meerdere 'verlaten kinderen' opgenomen.

3. SA II 44 fol. 405v. dd. 27-3-1586:

Inkomende vreemdelingen. 'Opte zwaericheyt bij eenige gemaect op het innecomen ende ontfangen van de vreemdelingen zo uyt Brabant als Vlaenderen om t peryckel dat daer uyt zouden mogen comen es geresolveert dat Burgemeesteren de zelve zullen examineren gelijk zij tot noch toe gedaen hebben ende ontfangen.'

N.B.: Wilde een deel van het Gerecht strengere toelatingseisen voor immigranten of alleen een meer strikte toepassing van de bestaande regels?

4. SA II 44 fol. 417v. dd. 8-5-1586:

In de kerkenraad aangenomen voorstel. Om beter te voorzien in de huidige grote nood van de armen, veroorzaakt door de vermindering van de nering [lakenindustrie] en gelijk zoveel mogelijk de gevolgen te beletten zoals dronkenschap en ongeregeld leven wordt voorgesteld

de stad op te delen in viere en in elk kwartier een diaken en ouderling de armen te laten bezoeken in hun huizen om zo meer kennis te krijgen en hen met handreiking of vermaning te beteren. Het Gerecht wijst op de keur en de huidige organisatie. Het wordt niet raadzaam geacht om op deze wijze huisbezoek te doen.

N.B.: Dit besluit is geheel in lijn met Van Houts *Armenrapport* met de daarin bepleite verantwoordelijkheid van de stedelijke overheid en niet van de kerken. Om meer zicht te krijgen op de aard en omvang van de inwoners is in 1581 te Leiden per bon of stadswijk een volkstelling gehouden, voor genealogen een geweldige bron (SA II 1189).

5. SA II 44 fol. 428v. dd. 5-6-1586:

Op het betoog door de meesters van de arme wezen van de stad van te hebben voorzien dat de rook van de stadsververij op de Oude Rijn in het weeshuis niet zo'n grote schade aanricht als wel zou mogen gebeuren zijn door het Gerecht twee schepenen gecommitteerd om inspectie te nemen. N.B.: Het oude H. Geestweeshuis is in 1583 van de Breestraat overgebracht naar het Vrouwegasthuis aan de Hooglandse Kerkgracht. Kort daarna wordt vlakbij een stadsververij opgericht, waarvan de bij tijd en wijle opstijgende kwalijke dampen afhankelijk van de windrichting risico's kunnen opleveren voor de gezondheid. De weesmeesters lijken hiervoor niet zo beducht te zijn. Het resultaat van het onderzoek is onbekend.

6. SA II 45 fol. 144 dd. 18-2-1589:

'Schamele luyden inden Vrouwenkerck'. Het Gerecht stemt toe dat ze tot Pasen aanstaande, niettegenstaande 'contrarie rescentie' [andersluidende verklaring], mogen blijven in de Vrouwenkerk waar ze tegenwoordig zijn, zonder langer, 'zonder dat zijluyden middeler tijt gehengen [toestaan] zullen dat daer yemant tot haer daer zal mogen bij comen ende tzelve bij heure wete geschiedende dat zij zulcx den kerckmeesteren te kennen geven, ten eijnde bij de selve daer inne versien werde naer behoren'. N.B.: De kerk aan de Haarlemstraat zit tjokvol met armlastigen die uiterlijk tot Pasen daar mogen blijven, zonder dat er nog iemand mag bijkomen. Als dat gebeurt dan moeten ze zelf de kerkmeesters daarvan in kennis stellen, die de nodige maatregelen zullen nemen.

7. SA II 45 fol. 141v. dd. 7-2-1589:

De meesters van de arme wezen hebben het rekest doorgelezen dat aan het Gerecht is gegeven door de deken van de fusteynen. Ze hebben met de 'buyte moeren' [buitenmoeders van het weeshuis] overlegd en bevonden dat geen knechtgens noch meyskens beneden de zes jaar 'onverhuurt ende leedich zijn' maar allen, met uitzondering van degenen die nog heel jong en tot geen dingen bekwaam zijn, verhuurd of besteed om allerlei ambachten te leren. Ingeval de jonge kinderen tot enig handwerk van de fusteynen bekwaam zouden zijn en dat de deken daarmee geriefd zou wezen, dan zouden ze daartoe wel 'ordre' stellen. Het Gerecht besluit: als de meesters daartoe gelegenheid hebben dan mogen ze met de deken handelen om hem enige kinderen toe te voegen om de nering te leren, doch op zekere verdiensten 'naer desselfs waerdicheijt' in verband met de grote kosten en lasten die de kinderen voor hun onderhoud behoeven. N.B.: Fusteyn of bombazijn is een bepaald soort kledingstof. De tekst is zeer informatief. Alle wezen van zes jaar [kennelijk de ondergrens] en ouder zijn thans ergens in de stad te werk gesteld om zich nuttig te maken. Als de deken in de nabije toekomst nog kinderen kan gebruiken dan kan dat, maar niet voor niets! Kinderarbeid is nog heel gewoon.

8. SA II 45 fol. 171 dd. 4-5-1589:

De huiszittenmeesters hebben geklaagd en verzocht om enig middel waarmee ze de aanstaande winter de arme luiden kunnen ondersteunen, omdat ze 'van alle middelen geblotet ende geen penningen bij de beurse [contant geld] hebbende zijn'. Het Gerecht besluit: dinsdag na Pinksteren zal door de meesters, het Gerecht, de Veertigen en Vroedschappen een generale collecte worden gehouden. Het geld zal verzameld worden om daarvan koren te kopen.

N.B.: Een overzicht van de opbrengst per bon [stadswijk] op folio 179-179v. laat zien dat ook leden van de kerkenraad en de bonmeesters tot de collectanten behoren. In totaal wordt 1130 gulden opgehaald. Het bon met de hoogste opbrengst is het Gasthuisvierendeel met 239 gulden. Er zijn in deze periode jaarlijks collectes voor de armen. In 1593 is de opbrengst 1381 gulden met als hoogste het bon Burchstreng met 127 gulden (SA II 46 fol. 321). De armlastige stad kan dit geld goed gebruiken, maar het blijft wel een bijdrage op vrijwillige basis.